

Д.І. ЛЕОЩЕНКО (кандидат філософських наук, доцент, зав. кафедри іноземної філології та соціально-гуманітарних дисциплін)

Нікопольський факультет Державного вищого навчального закладу

"Запорізький національний університет"

dileo@ukr.net

СПІВІСНУВАННЯ ДВОХ КОНЦЕПЦІЙ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

У статті розглядається проблема співіснування у правовому полі сучасної України двох протилежних концепцій права інтелектуальної власності, аналізуються причини та прогнозуються можливі наслідки зазначеного явища у соціально-філософському контексті.

Ключові слова: інтелектуальна власність, право інтелектуальної власності, пропрієтарна концепція, теорія виключних прав, соціальний компроміс

Вступ

Створення умов для інноваційної моделі розвитку України, її модернізації та підвищення конкурентоспроможності у світовій соціально-економічній системі нагально вимагає побудови ефективної системи охорони інтелектуальної власності. Від цього не в останню чергу залежать перспективи розвитку нових галузей, які визначають обличчя світової економіки XXI століття – економіки, що базується на знаннях [9].

Таким чином, актуальність теми зумовлена зростаючою значущістю та статусом інтелектуальної власності в інформаційному суспільстві. Більше того, як зазначають деякі дослідники, усвідомлення реального значення інтелектуальної власності в подальшому майбутті людства відображено у тому, що прийде століття отримало назву "ери інтелектуальної власності" [11].

Досвід, нагромаджений Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (ВОІВ) та багатьох передових країн переконливо свідчить, що за умови обмеження природних ресурсів та інтеграції у світову ринкову систему вагомою альтернативою вже традиційним моделям розвитку індустріального суспільства є розвиток інтелектуальної власності на засадах розвитку науки, освіти, інформаційних систем та відповідального ставлення до використання досягнень науки і техніки

Зі зміною пріоритетів у суспільстві й усвідомленням інтелектуальних цінностей як своєрідного, але важливого ресурсу суспільства, інтелектуальна власність з абстрактної категорії перетворилась чи не на найважливіший чинник, що забезпечує поступальний розвиток суспільства.

У той же час необхідно констатувати відсутність належної уваги до соціально-філософського аспекту питань, пов'язаних з інтелектуальною власністю і зокрема – з проблемою вдосконалення вітчизняного законодавства у цій сфері.

Мета статті – проаналізувавши з позицій соціально-філософського підходу стан українського законодавства у сфері інтелектуальної власності, з'ясувати основні тенденції та чинники його розвитку.

Обговорення проблеми:

Власне соціально-філософському аспекту проблеми інтелектуальної власності не приділялося предметної уваги практично до кінця XX ст. Це зумовлювалось тим, що технології копіювання мали дуже незначну поширеність внаслідок їх відносно значної складності та трудомісткості. Але ситуація різко змінилася наприкінці XX – на початку XXI ст. під впливом двох факторів. По-перше, удосконалились і стали в значній мірі доступними моделі традиційного розповсюдження інформації, засновані на "речовому відтворенні" копії такі, як записи на магнітних носіях та ксерокопіювання. По-друге, відбувся перехід до нової моделі, заснованої на файлообміні за допомогою інформаційних мереж та цифрових технологій.

Стрімкий розвиток телекомунікаційних технологій, що носить глобальний характер, призвів до зміни громадських стереотипів передачі інформації. Сьогодні нормою є ситуація, коли копіюється не реальна річ, а набір байтів на жорсткому диску комп'ютера. Той факт, що онтологічний статус інформації відрізняється від статусу матеріальних об'єктів, дозволяє здійснювати копіювання за долі секунди без суттєвих витрат. Це може спричиняти до серйозних наслідків, позначаючись на усіх сферах життя інформаційного суспільства.

Специфічні проблеми, що виникають при масовому запровадженні концепції захисту інтелектуальної власності у тканину соціальної реальності, вперше постають в усій своїй повноті в теоріях постіндустріалізму, констатуючих глобальну експансію інтелектуальних продуктів в усі сфери життя соціуму у зв'язку з настанням епохи інформатизації. Так, наприклад, Д. Белл [2] і Е. Тоффлер [10] актуалізували питання про цінність інформації у сучасному світі, а М. Кастельс запровадив поняття "інформаційного капіталізму" [5] і розробив положення про роль інформаційних потоків в організації "середовища інновацій" мережевого суспільства, стверджуючи, що інформаційний спосіб розвитку представляє новий шлях створення багатства і є одним із засобів самореалізації сучасної людини [6].

У вітчизняній же філософії проблема інтелектуальної власності, судячи з огляду наявних публікацій, знаходиться поки що на периферії інтересу. Якоюсь мірою це можна пояснити певним відставанням українського суспільства від тих суспільств, що увійшли у постіндустріальну фазу розвитку. Але навіть у сусідній Росії, яка також за своїми соціально-економічними параметрами не тільки суттєво відрізняється від провідних суспільств західного типу, а й, на відміну від України, всіляко позиціонує свою цивілізаційну відмінність від них, поступово зростає інтерес до соціально-філософського аспекту проблеми інтелектуальної власності, про що свідчать нехай поки що поодинокі, але

наявні приклади [1].

Щоб проаналізувати існуючі підходи щодо інтелектуальної власності, доречно визначитися із самим поняттям інтелектуальної власності. З соціально-філософської точки зору інтелектуальну власність можна трактувати як особливу форму соціальних відносин, які виникають з приводу розпорядження об'єктами, структура яких визначається патентом або авторським свідоцтвом [1, с. 10]. Для уточнення додамо, що поняття власності є економічною категорією, за допомогою якої характеризуються відносини між людьми та їх колективами у процесі виробничої діяльності з приводу привласнення матеріальних благ. Як науковий термін, власність вживається в економічному та юридичному значенні. В економічному – це привласнення матеріальних благ окремими суб'єктами, в юридичному – це розмежування "мого" і "чужого", це панування власника над річчю і можливість користуватися і розпоряджатися нею, незалежно від інших осіб.

Як юридична категорія, власність зводиться до права власності, оскільки економічні відносини власності регулюються природним правом за законодавством. Зміст права власності складається з трьох елементів: права володіння, права користування і права розпорядження матеріальними благами (майном, речами). Цю ж тріаду прав було використано у Законі України "Про власність" (1991 р.), на підставі якого, у свою чергу, було розроблено закони України про захист прав на об'єкти промислової власності та інших, їм супутніх (включаючи підзаконні акти Держпатенту), що були прийняті у 1991 – 1993 рр. Але зазначена тріада прав (володіння, користування, розпорядження) традиційно застосовується до тілесних речей, тобто – до речей що мають тіло (буквально – "corpus"), до яких можна доторкнутися [4, с. 21], а інтелектуальна власність – це права на результати інтелектуальної діяльності. Інтелектуальний же означає "розумовий", "духовний" [3], тобто "нетілесний".

Таким чином, у згаданому Законі "Про власність" (1991 р.) поряд з нормами права власності на тілесні об'єкти були включені норми щодо права власності на нетілесні об'єкти права, – твори, винаходи, наукові відкриття і т.п. Подібна правова колізія є результатом протистояння двох основних підходів щодо правового режиму охорони результатів творчої діяльності людини: концепції "пропрієтарної власності" та концепції "виключних прав". Пропрієтарна концепція щодо об'єктів права інтелектуальної власності має право на існування в англосаксонській системі. В пандектній системі, яка діє і в Україні, термін "права на нетілесні об'єкти" передбачає використання теорії "виключних прав".

В українському законодавстві в процесі його формування склалася така ситуація, що норми законів 1991 – 1993 рр. (крім закону "Про авторське право і суміжні права" 1993 р.) базуються на пропрієтарній теорії. У 2004 р. відбулося прийняття нового Цивільного кодексу України, більшість норм якого по інтелектуальній власності містяться в книзі четвертій "Право інтелектуальної власності". За висновками представників міністерства юстиції України, нововведення стали значним досягненням правового

Леощенко Д.І., 2012

регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності, максимально наблизили систему охорони інтелектуальної власності до світових стандартів, оскільки у них "знайшли відображення останні найновіші досягнення як світової, так і вітчизняної правової науки, врахований досвід правозастосовчої практики" [7]. На думку ж інших фахівців, прийняття нового Цивільного кодексу спричинило колізію на вищих ступенях ієрархії загальної правової системи, оскільки "...частина перша ст. 41 Конституції України вочевидь заснована на пропрієтарній теорії, а частина перша ст. 418 ЦК України, – вочевидь заснована на теорії виключних прав" [4, с. 23]. Тобто, виникла невідповідність між нормою Конституції України і нормами Книги IV, які базуються на протилежних концепціях.

Подібна ситуація дозволяє навіть стверджувати, що "...наявність такого суперечливого правового поля нагадує дорогу, на якій одночасно діють правила лівостороннього і правостороннього руху. Звісно, що при такому рухові неминучі аварії й жертви." [8] Складається враження, що ми знову отримали чергову недолугість до нашої і без того невтішної соціальної реальності, вкотре завдячуючи некомпетентності державного апарату. Але спробуємо подивитись на ситуацію з іншого боку, не зводячи все тільки до суб'єктивного фактору некомпетентності.

Поняття "виключного права" походить з так званої "теорії приватноправової монополії", яка виходила не стільки з можливості використання творчого об'єкта самому, скільки з прагнення перешкодити зробити це всім іншим. Сьогоднішнє розуміння виключного права полягає в тому, що права, які належать творцеві, перешкоджають іншим особам використати його витвір. Тобто автор по своїй волі, незалежно від волі інших осіб, дозволяє або забороняє використання створеного ним твору. Отже, винятковість прав асоціюється з монополією їх власника і може характеризуватися як один з "легальних видів монополії". Але ж монополізація результатів виробництва неодмінно вступає у протиріччя із його суспільним характером. І на сьогодні ми маємо посилення цього протиріччя, оскільки сучасні засоби виробництва дозволяють окремій людині значною мірою автономізуватися як суб'єкту саме у сфері інтелектуального виробництва. Дійсно, для забезпечення ефективного виробництва інтелектуального продукту сьогодні необхідні такі компоненти, як знання, здібності та сучасні засоби передачі й обробки інформації, забезпечення наявності яких часто під силу одній людині. При цьому ні в якому разі не можна повністю ігнорувати суспільного характеру виробництва, зважаючи хоча б на використання окремою людиною інформаційних мереж, не кажучи вже про визначальну роль колективної практики у справі формування її знань та здібностей.

Як бачимо, суперечливість розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності цілком можна розглядати відповідно до положень діалектики як результат протиріччя між інтересами окремого автора-виробника, з одного боку, та суспільства-споживача – з іншого.

Правоспроможність, якою наділяються володарі прав інтелектуальної власності, покликана забезпечувати розумну і справедливу рівновагу між правами авторів, з одного боку, та інтересами суспільства – з іншого, відносно умов доступу до результатів творчості. Встановлення "монополії, що обмежується інтересами суспільства" припускає досягнення домовленості, компромісу, балансу різноспрямованих інтересів.

Поєднання двох протилежних концепцій права інтелектуальної власності в українському законодавстві можна навіть розглядати як цілком природне поєднання тези та антитези у вигляді діалектичного синтезу. Так наприклад, Р. Шишка, розглядаючи відмінності двох формул винаходу: німецької (концепція виключних прав) та американської (пропріетарна концепція), доходить висновку про їх принципову відмінність, але разом з тим зазначає, що "... у певному поєднанні (комбінаториці) вони дають нове якісне явище " [11]. А В. Жуков, відомий саме як послідовний критик поєднання згадуваних правових концепцій, тим не менше визнає, що "... в ЄС теж йдуть процеси взаємопроникнення правових положень і термінів однієї системи права, – англосаксонської, – в інші системи: інституційну (французьку), пандектну (німецьку)" [4, с. 24].

Висновки

Підводячи підсумки, необхідно зазначити, що законодавство України у сфері інтелектуальної власності ще недостатньо сформоване, оскільки його становлення продовжується одночасно зі становленням державності і зумовлюється не тільки суб'єктивними, але й об'єктивними чинниками. Згаданими чинниками можна пояснити і суперечливе поєднання протилежних концепцій: пропріетарної та виключних прав. Але, з іншого боку, це можна розглядати як пошук свого роду соціального компромісу між суспільством і автором, рівноваги між правами особи та інтересами суспільства, між тим, що відноситься до сфери культури, і тим, що відноситься до сфери комерції. Оскільки усі перемагають тільки тоді, коли повної перемоги ніхто не здобуває, при створенні "юридичної оболонки", законодавчого забезпечення інтелектуальної власності завжди широко застосовувався метод поступок: щоб кожен щось виграв, кожен повинен в чомусь поступитися.

На завершення хотілося б висловити абсолютну згоду з думкою вже згаданого В. Жукова про те, що поєднання протилежних правових концепцій, яке ми маємо на сьогодні в українському законодавстві, повинно бути дійсно діалектичним, а не відбуватись "... шляхом «механічного змішування», еклектики одних вихідних постулатів з іншими без врахування їх юридичної природи" [4, с. 25].

Перспективи подальших наукових розробок

Подальшого опрацювання та дослідження потребують, на нашу думку, питання про співвідношення інтелектуальної власності та глобалізації, а також виявлення тенденцій розвитку права інтелектуальної власності в умовах сучасних глобалізаційних процесів.

Список літератури

1. Безмолитвенный А.С. Социально-философские аспекты интеллектуальной собственности в сети Интернет: автореферат дис. ... кандидата философских наук: 09.00.11 / Антон Безмолитвенный. – М.: МГУ, 2010. – 17 с.
2. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Даниэл Белл // Новая технократическая волна на Западе. – Москва: Прогресс, 1986. – С. 330 – 342.
3. Гордієнко С.Г. Методика та особливості визначення поняття "інтелектуальна власність" [Електронний ресурс] / С.Г. Гордієнко. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/120/48>
4. Жуков В.І. Законодавство України про інтелектуальну власність: колізія законів. / Віктор Жуков // Матеріали міжнародної конференції (Київ, 30 червня – 01 липня 2010 р.). Проект ЄС „Вдосконалення стратегій, політики та врегулювання інновацій в Україні”. – К.: Фенікс, 2010. – С. 18 – 25.
5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика общество и культура / Мануель Кастельс. – М.: Юнити, 2000. – 608 с.
6. Кастельс М., Хіманен П. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель / Мануель Кастельс, Пекка Хіманен – К.: Генеза, 2006 – 256 с.
7. Костюченко О.М. Правове регулювання інтелектуальної власності в Україні [Електронний ресурс] / Оксана Костюченко. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/4487>
8. Коноваленко В. Інтелектуальна власність по-українському / Володимир Коноваленко // Дзеркало тижня. – 2007. – № 35
9. Сіденко В. Охорона інтелектуальної власності в Україні: проблеми й розв’язання [Електронний ресурс] / Володимир Сіденко. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=163
10. Тоффлер Е. Футурошок [Електронний ресурс] / Елвін Тоффлер. – Режим доступу: <http://www.zmiersk.ru/alvin-toffler/futuroshok.html>
11. Шишка Р.Б. Охорона авторських прав в умовах інформатизації [Електронний ресурс] / Р.Б. Шишка. – Режим доступу: <http://www.office-metodist.com.ua/e-commerce/resource.php?id=698&lan=rus>

Надійшла до редакції 26.04.2012р.

Д.И. ЛЕОЩЕНКО

Никопольский факультет Государственного высшего учебного заведения "Запорожский национальный университет"

**СОСУЩЕСТВОВАНИЕ ДВУХ КОНЦЕПЦИЙ ПРАВА
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В УКРАИНЕ: ФИЛОСОФСКИЙ
АСПЕКТ ПРОБЛЕМЫ**

В статье рассматривается проблема сосуществования в правовом поле современной Украины двух противоположных концепций права интеллектуальной

собственности, анализируются причины и прогнозируются возможные последствия обозначенного феномена в социально-философском контексте.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, право интеллектуальной собственности, проприетарная концепция, теория исключительных прав, социальный компромисс

D. LEOSHCHENKO

Nikopol Department of State higher educational establishment "Zaporizhzhya national University"

COEXISTENCE OF THE TWO CONCEPTS OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN UKRAINE: PHILOSOPHICAL ASPECT OF THE PROBLEM

The article considers the problem of the coexistence in the legal field of modern Ukraine two opposing concepts of intellectual property right. Author analyzes the causes and predicts the possible consequences of the indicated phenomena in the socio-philosophical context.

Key words: intellectual property, right of intellectual property, proprietary concept, theory of exclusive rights, social compromise.